

Lot en toeval

Over: toeval: Kundera, Mercier, Szymborska

Over: toeval en vrijheid: Mishima

Over: (nood)lot: Broch, Pavese

Ik heb altijd gedroomd van een leven, dat je zelf in handen hebt. Maar dat is een illusie gebleken. Vooral lot en toeval zijn hierbij grote spelbrekers. Het lot komt van buitenaf en van binnenuit. Het woord 'toeval en toevallig' drukt uit, dat bepaalde dingen ons overkomen, zonder dat we dat in onze vrijheid opgenomen hadden. Vandaar dat het vreemde elementen zijn, die ons leven danig kunnen bepalen. Maar er zijn ook innerlijke elementen, die uit onze geboorte of aanleg voortkomen of uit onze vrijheid zijn ontstaan en op de duur een onontkoombaarheid worden. Het lot leidt tot belangrijke filosofische vragen. Waarom overkomt dit juist mij? Waarom blijft mij dit onthouden? Waarom moet ik degene zijn, die ik ben? Waarom ben ik eigenlijk? Deze vragen vormen de ondergrond voor melancholie en een tragisch levensbesef.

Hermann Broch (1886-1951) - Het onverbiddelijke noodlot

Broch voert ons in de wereld van Vergilius binnen, waar het noodlot en het dragen van het noodlot een overheersende rol speelt, zoals in de hele Griekse Oudheid. De goden bepalen het leven. Hoe vrijwillig is daarom het verlaten van zijn geboorteland?

'Waarom had hij dit alles (het verlaten van zijn geboorteland) opgegeven? Vrijwillig? Neen! Het was als een bevel van de onverbiddelijke levensmachten geweest, de onverbiddelijke noodlotsmachten die nooit volkomen wijken, al verschuilen ze zich soms in het onderwereldse, het onzichtbare, het onhoorbare, maar ook dan nog onverflauwd heersend als ondoorgroondelijke dreiging van een gezag waaraan men zich nooit kan onttrekken, waaraan men altijd onderworpen blijft; het was het noodlot. Hij had zich door het noodlot laten voortdrijven, en het noodlot dreef hem nu naar het einde. Was de vorm van zijn bestaan anders geweest? Had hij anders geleefd? Had voor hem de parelmoeren hemelschaal, de voorjaarszee, de zang van de bergen en het lied dat schrijnend in zijn borst zong, had voor hem het fluitspel van de god ooit iets anders betekend dan een voorval dat als een vat der sferen weldra hem zou opnemen en weg zou dragen naar het oneindige?' (Broch H. 1989, 10-11).

Milan Kundera (1929) - Blind voor toevalligheden

Ons leven hangt van toevalligheden aan elkaar, in de trant van: als ik niet toevallig daar en daar geweest was, dan... Zo beziet Thomas in de roman 'De ondraaglijke lichtheid van het bestaan' zijn relatie met Tereza, zijn vriendin. Een leven wordt interessanter, naarmate er meer toevalligheden in gebeuren.

Onwaarschijnlijk

'Zeven jaar geleden deed zich in het ziekenhuis van de stad waarin Tereza woonde toevallig een ingewikkeld geval voor van een hersenziekte waarvoor Thomas' afdelingsarts voor een snel consult werd opgeroepen. Maar de afdelingsarts had toevallig ischias, kon zich niet verroeren en stuurde in zijn plaats Thomas naar het plaatselijk ziekenhuis. De stad had vijf hotels, maar Thomas kwam toevallig juist in het hotel terecht waar Tereza werkte. Toevallig bleef er nog wat tijd over om in het restaurant te gaan zitten voordat zijn trein vertrok. Tereza had toevallig dienst en bediende toevallig aan Thomas' tafel. Zes toevalligheden waren nodig om Thomas naar Tereza toe te duwen alsof hij uit zichzelf niet naar haar toe wilde.' (Kundera M., 1985, 46-47)

Belangrijk

'Toen Thomas uit Zürich in Praag terugkwam, werd hij onwel bij de gedachte dat zijn ontmoeting met Tereza veroorzaakt was door zes onwaarschijnlijke toevalligheden. Maar is een gebeurtenis juist niet des te belangrijker en opmerkelijker naarmate daar meer toevalligheden voor nodig zijn? Alleen het toeval kan zich aan ons openbaren als een boodschap. Wat nodig is, verwacht kan worden, zich elke dag herhaalt, spreekt niet aan. Alleen het toeval spreekt tot ons. We proberen erin te lezen zoals zigeuners koffiedik kijken op de bodem van een kopje'. (Kundera M., 1985, 62)

Dimensie van schoonheid

'Je kunt dus een roman niet verwijten dat die gefascineerd is door het mysterieuze samenkomen van toevalligheden [...], maar je kunt de mens terecht verwijten dat hij in zijn leven van alledag blind is voor dergelijke toevalligheden, waardoor zijn leven de dimensie van schoonheid verliest. (Kundera M., 1985, 67)

Pascal Mercier (1944) - Op drijfzand gebouwd

In de filosofie van Prado uit de roman 'De Nachttrein' van Mercier speelt het toeval een belangrijke rol. Het is de werkelijke regisseur van ons leven.

Regisseur van ons leven

'De werkelijke regisseur van ons leven is het toeval – een regisseur vol wreedheid, barmhartigheid en verwarrende charme'.

Puur geluk

'Als we hebben ingezien dat het ondanks alle inspanning toch een kwestie van puur geluk is of iets ons lukt of niet, als we dus hebben ingezien dat we met alles wat we doen en beleven, drijfzand zijn voor onszelf: wat gebeurt er dan met al die vertrouwde en veel geprezen gevoelens als trots, wroeging en schaamte?.'

Op drijfzand

'Ons leven – dat zijn vluchtige formaties van drijfzand, gevormd door een windstoot die door de volgende windstoot wordt verwoest. Vormsels van vergeefsheid die al verwaaien voordat ze werkelijk hun vorm hebben gevonden' (Mercier P. 2006, 90, 345, 391).

Toeval en vrijheid (Ykio Mishima, 1925-1970)

Het leven verloopt heel anders dan we gepland hebben. Het toeval is een gewoon onderdeel van onze vrijheid.

'Maar op de lange duur is alle menselijke wil gedoemd verijdeld te worden. Het is de gewoonste zaak van de wereld dat de dingen heel anders lopen dan in je bedoeling lag. Welke conclusie trekt een westerling hier nu uit? Hij zegt: 'Mijn wil was de enige rationele kracht die een rol speelde. De mislukking is aan het toeval te wijten'. Wanneer je van toeval spreekt, ontken je de mogelijkheid dat er een wet van oorzaak en gevolg bestaat. Het toeval is de enige doelgerichte irrationaliteit die voor de vrije wil aanvaardbaar is. Zonder het toevalsbegrip zou de westerse filosofie van de vrije wil nooit hebben bestaan. Het toeval vormt een onmisbaar redmiddel voor de wil [...]

Maar wat zou er gebeuren als we het bestaan van het toeval glashard zouden ontkennen?

Wat zou er gebeuren wanneer je – ongeacht de aard van je overwinning of je nederlaag- elke mogelijke rol van het toeval daarin geheel zou moeten uitsluiten? In dat geval zou je elk redmiddel van de vrije wil vernietigen. Schakel het toeval uit en je slaat de pijlers onder het wilsbegrip vandaan (Mishima Y. 1986, 103).

De plaats van het noodlot (Cesare Pavese, 1908-1950)

Pavese heeft een gecompliceerde opvatting over het leven. Niet alleen heeft hij het gevoel, dat zijn jeugd een allesbepalende factor is voor de verdere ontwikkeling van zijn leven, maar ook dat de mens het noodlot zijn reële plaats moet geven. Men weet nooit wat men doet, ook al denkt men van wel. We moeten het noodlot in onze vrijheid een plaats geven.

Bestemming

‘Genoegen in het verleden, in het conserveren. Het lot wil dat men zich laat gaan en de volheid beleeft, die later samenhangend en constructief blijkt. Bestemming is dat wat men doet zonder het te weten, terwijl men zich laat gaan. In zekere zin is alles noodlot: men weet nooit wat men doet. Er is een klein rationeel bewustzijn dat aan de oppervlakte bijt en wij hebben de plicht er zo diep mogelijk op in te gaan. Wat ondoorgroendelijk blijft (het nageslacht zal het begrijpen – in deze zin is het geen irrationalisme- is het noodlot’.

Schijnvrijheid

‘Noodlot is dat wat er in een heel bestaan, een drama, mythisch is. Het is datgene wat gebeurt zonder dat men nog weet dat het is gebeurd. Dat wat vrijheid schijnt, maar daarna exemplarisch, hard als ijzer, tevoren vastgelegd blijkt. Noodlot is het historische voordat het werd begrepen in zijn verbanden en zijn noodzaak-vrijheid. Wanneer er sprake is van mensen, beschouwt de poëzie steeds de lotsbestemmingen – zij beweegt zich voort over de bestemmingen en begrijpt ze desnoods, verklaart ze, maakt er verhalen van’.

De zin van het leven

‘Wij zijn op de wereld om het noodlot in vrijheid om te zetten (en de natuur in causaliteit)’ (Pavese C. 1987, 385, 387, 388).

Wisława Szymborska (1923) - Een onkenbare wereld

De levensfilosofie van Szymborska ruimt een grote plaats in voor het toeval.

‘Ons hele leven bestaat uit toeval. Veel in het leven kunnen we niet bevatten, menige kluwen kunnen we niet ontwarren. De wereld is onkenbaar, nog steeds. We moeten moeilijk blijven doen haar te leren kennen, te begrijpen. We leven nu eenmaal en we moeten de consequenties daarvan onder ogen zien’ (Szymborska W. 2007, 17).